

Kamil Bradliński

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

kamil.bradlinski@gmail.com

Polskie kodeksy karne okresu międzywojnia

Polish Penal Codes of the Interwar Period

STRESZCZENIE

Prawnicy II Rzeczypospolitej odnieśli sukces w zakresie kodyfikacji prawa karnego, unifikując przepisy na terenie całego kraju. Wybitnymi kodyfikatorami tego okresu byli m.in. J. Makarewicz, W. Makowski, E.S. Rappaport, A. Mogilnicki czy E. Krzymuski. Stworzony przez nich kodeks karny z 1932 r. do dzisiaj jest stawiany za wzór sztuki prawotwórczej. Również kodeksy karne wojskowe (1919, 1928, 1932) położyły podwaliny pod późniejsze uregulowanie tej gałęzi prawa.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita; kodeks karny wojskowy; kodeks karny; kodyfikacja prawa karnego

WSTĘP

W dniu 7 października 1918 r. Rada Regencyjna w Warszawie ogłosiła niepodległość Polski. J. Piłsudski wrócił do Warszawy 10 listopada 1918 r. Rada już dzień później przekazała mu pełnię władz wojskowych. Z kolei 11 listopada 1918 r. jest uznawany za symboliczny początek II Rzeczypospolitej, wyczekiwanej przez przeszło pięć pokoleń Polaków. Młode państwo, „pозszywane” z wielu różnych części dawnych mocarstw, z wieloma obowiązującymi procedurami i przepisami, stanęło przed ogromem wyzwań – jednym z nich było przeprowadzenie gruntownej reformy wszystkich gałęzi prawa. Na byłych ziemiach Cesarstwa Rosyjskiego obowiązywał kodeks karny z 1903 r. „Tagancewa”¹, na byłych terenach Cesarstwa Niemieckiego – *Reichsstrafgesetzbuch* z 1871 r.², na obszarze terenów byłych Au-

¹ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2015, s. 274–275.

² RGBl., s. 127.

stro-Węgier – zmodernizowana w 1852 r. *Franciscana*³, a na pozostałych obszarach, czyli na terenie Spiszu, Orawy i Okręgu Czadeckiego, prawo karne węgierskie (ustawa karna z 1978 r. i prawo o wykroczeniach z 1879 r.)⁴.

Ogrom różnych przepisów powodował chaos i *de facto* niewydolność systemu prawnego nowego państwa. Ujednolicenie prawa i zapewnienie jego stabilności było konieczne do sprawnego funkcjonowania kraju. Jak stwierdził A. Lityński⁵, wśród polskich prawników początków II Rzeczypospolitej dominowały dwie koncepcje na reformę prawa: unifikacja jej w całym oparciu o któryś z kodeksów zaborczych bądź stworzenie od podstaw nowego polskiego systemu prawnego. Zwyciężyła druga koncepcja. Prace nad powołaniem specjalnego gremium, które miało zająć się stworzeniem nowego prawa, trwały już od 1917 r., a od lutego 1918 r. działała Komisja Prawa Cywilnego przy Ministerstwie Sprawiedliwości Rady Regencyjnej⁶. J. Makarewicz w marcu 1919 r. na posiedzeniu Rady Wydziału Uniwersytetu Lwowskiego postulował utworzenie ogólnopolskiego organu złożonego z kompetentnych prawników w celu rozpoczęcia prac nad nowym prawem dla państwa⁷. Owocem wzmożonej dyskusji akademickiej nad przyszłością polskiego prawa była ustawa uchwalona w szczególnym trybie w dniu 3 czerwca 1919 r., na mocy której Sejm Ustawodawczy powołał do życia Komisję Kodyfikacyjną Rzeczypospolitej Polskiej⁸.

W dniu 22 sierpnia 1919 r. J. Piłsudski, Naczelnik Państwa, powołał pierwszy czterdziestoosobowy skład Komisji Kodyfikacyjnej⁹, a 23 września tego roku powierzył profesorowi F.K. Fierichowi funkcję prezydenta Komisji, co S. Grodziski uznał za początek jej pracy¹⁰. Nowo powstały organ otrzymał szeroką autonomię. Był on złożony z wybitnych fachowców swojej epoki i, co najważniejsze, pozostał apolityczny¹¹. Komisja otrzymała zadanie trudne – opracowanie całkowicie nowych systemów prawa z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego, pracy, karnego i wojskowego¹². Do czuwania nad sprawną realizacją postawionych przed

³ *Ibidem*, s. 230, 266–267.

⁴ *Ibidem*, s. 274. Zob. też: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, s. 580 i n.

⁵ A. Lityński, *Dwa kodeksy karne 1932. W osiemdziesiątą rocznicę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2012, s. 208.

⁶ S. Grodziski, *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1981, nr 1, s. 47 i n.

⁷ A. Redzik, *Profesor Juliusz Makarewicz – życie i dzieło*, [w:] *Prawo karne w poglądach profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005, s. 42 i n.

⁸ Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej (Dz.Pr.P.P. z 1919 r., nr 44, poz. 315).

⁹ A. Redzik, *op. cit.*, s. 43.

¹⁰ *Ibidem*. Zob. też: S. Grodziski, *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992, nr 1–4.

¹¹ A. Lityński, *op. cit.*, s. 210.

¹² Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej (Dz.Pr.P.P. z 1919 r., nr 44, poz. 315), art. 2. Zob. też: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 580 i n.

Komisją celów wyznaczono prezydenta Komisji oraz trzech wiceprezydentów, mianowanych przez Naczelnika Państwa na wniosek Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Marszałkiem Sejmu. Naczelnik Państwa miał za zadanie mianować w ten sam sposób wszystkich 40 członków Komisji¹³. Od 1922 r. mianowanie członków stało się obowiązkiem Prezydenta Rzeczypospolitej. Jeszcze w 1919 r. ukonstytuował się Wydział Karny Komisji, a prace nad kodyfikacją rozpoczęły się z początkiem kolejnego roku¹⁴. Wydział Karny podzielił się 16 maja 1920 r. na sekcje poświęcone prawu karnemu materialnemu oraz prawu formalnemu¹⁵. Członkami Sekcji Karnej Komisji byli wielcy prawnicy swoich czasów: wspomniany już J. Makarewicz, polityk i prawnik W. Makowski, obrońca oskarżonych po rewolucji 1905 r. H. Ettinger, obrońca osób oskarżonych o wprowadzanie języka polskiego do instytucji publicznych podczas zaborów F. Nowodworski, a także E. Krzymuski, J.K. Nowotny, W. Miklaszewski, A. Mogilnicki i W. Prądzyński¹⁶.

Przed Sekcją Karną Komisji Kodyfikacyjnej stanęły dwa zadania: kodyfikacja prawa karnego materialnego oraz prawa formalnego. Prawo karne wojskowe pozostało poza zainteresowaniem Komisji. W początkowej fazie działania Sekcji Karnej zakładano, iż część materialna nie będzie unifikowana, a zamiast tego zostanie wprowadzony rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości kodeks karny rosyjski z 1903 r. (tzw. Tagancewa)¹⁷. A. Lityński zacytował w swojej pracy S. Cara, wiceministra, a następnie ministra sprawiedliwości z ramienia BBWR, który był zwolennikiem recepcji rosyjskiego prawa karnego na cały kraj, zwłaszcza że obowiązywał on już na części terytorium¹⁸. O ile członkowie Komisji nie spierali się co do kwestii utworzenia nowego kodeksu cywilnego, o tyle środowisko prawnicze w zakresie ustawy karnej było podzielone na zwolenników recepcji gotowego już kodeksu¹⁹ oraz tych, którzy uważali, że Polsce potrzebny jest nowy unikalny kodeks karny²⁰. Dzięki ambicji kodyfikatorów i poczuciu patriotyzmu zwyciężyła druga opcja, czego owocem były już w 1920 r. dwa projekty ustawy karnej: autorstwa A. Mogilnickiego i E.S. Rappaporta (oparte na szkole socjologicznej) oraz E. Krzymuskiego (bazujący na zasadach szkoły klasycznej)²¹. Oba

¹³ Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej (Dz.Pr.P.P. z 1919 r., nr 44, poz. 315), art. 4–5.

¹⁴ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, s. 274.

¹⁵ A. Redzik, *op. cit.*, s. 43.

¹⁶ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, s. 275; A. Redzik, *op. cit.*, s. 43. Zob. też: K. Sójka-Zielińska, *Organizacja prac nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce międzywojennej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, t. 27(2), s. 271; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*

¹⁷ A. Lityński, *op. cit.*, s. 211.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Wspomniany S. Car czy E.S. Rappaport. Zob. Nowela karna z dnia 9 grudnia r. 1918, jej braki i skutki, KPCiK 1918, t. 1.

²⁰ Na przykład J. Makarewicz, W. Makowski.

²¹ A. Redzik, *op. cit.*, s. 44.

projekty zostały, co prawda, odrzucone, ale sam fakt ich istnienia obrazuje zapal w tworzeniu nowego, całkowicie polskiego kodeksu, którego II Rzeczpospolita potrzebowała.

KODEKS MAKAREWICZA

Rok 1922 przyniósł projekt części ogólnej nowego kodeksu karnego, którego autorem był w znacznej mierze J. Makarewicz. Jak wskazuje A. Grześkowiak: „Profesor Makarewicz był człowiekiem wybitnym. Jak dotąd nauka polskiego prawa karnego nie miała większego i bardziej wszechstronnego odeń uczonego”²². Makarewiczowi nie sposób odmówić wpływu na myśl karnoprawną od epoki dwudziestolecia po dzień dzisiejszy²³. Nie dziwi więc określenie kodeksu karnego z 1932 r. mianem „kodeksu Makarewicza”, ponieważ – jak pisał W. Wolter – to właśnie on odpowiadał za główny kształt kodeksu oraz zajmował dominujące stanowisko wśród wszystkich pozostałych twórców polskiego prawa karnego²⁴. Oprócz niego znaczną rolę odegrał W. Makowski (zwłaszcza w części szczegółowej)²⁵, a także wielu sędziów, psychologów i specjalistów, których opinie były poddawane analizie w celu sformułowania jak najlepszych przepisów nowego prawa.

Projekt części ogólnej został opracowany przez podkomisję (w składzie: Makarewicz, Makowski, Rappaport) w 1922 r.²⁶ Projekt części ogólnej był dyskutowany zarówno w kręgach polskich prawników, jak i za granicą (czego dowodem są dwa tłumaczenia: francuskie i niemieckie). Prace nad częścią szczególną potrwały dłużej – ukończono je dopiero w 1926 r. Po serii konsultacji z przedstawicielami świata prawniczego na posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej 14 września 1931 r. uchwalono projekt w całości²⁷. Następnie przekazano go do Ministerstwa Sprawiedliwości, gdzie opracowano poprawki (rozszerzenie kodeksu o przestępstwa przeciwko państwu²⁸). Ostatecznie kodeks został wprowadzony w życie rozporządzeniem Prezydenta I. Mościckiego w dniu 11 lipca 1932 r.²⁹ Razem z nowym kodeksem wydano również przepisy wprowadzające oraz Prawo o wykroczeniach. W kolejnych latach był on

²² *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.

²³ K. Sójka-Zielińska: „najwybitniejszy znawca prawa karnego”, A. Lityński: „wybitny na skalę światową”.

²⁴ W. Wolter, *O założeniach filozoficznych poglądów Juliusza Makarewicza*, „Państwo i Prawo” 1966, z. 2.

²⁵ A. Lityński, *op. cit.*, s. 211.

²⁶ *Ibidem*. Zob. też: S. Grodziski, *Komisja Kodyfikacyjna...*

²⁷ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 582.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 572).

uzupełniany kilka razy (rozporządzenie Prezydenta z 1934 r. oraz dekret Prezydenta z 1938 r.). Kodeks karny wszedł w życie w dniu 1 września 1932 r.

„Kodeks Makarewicza” według A. Grześkowiak był dziełem najlepszym z wszystkich dotychczas opracowanych ustaw dotyczących prawa karnego materialnego³⁰. A. Lityński uznał kodeks karny z 1932 r. za „najlepszy polski kodeks, jaki kiedykolwiek powstał w jakiegokolwiek gałęzi praw”³¹. Był dziełem nowatorskim, wzorowanym na najnowszych osiągnięciach z zakresu prawa karnego, był mało kazuistyczny i napisany prostym językiem³². Podzielony na część ogólną i szczególną, składał się z 42 rozdziałów. Kodeksowe zasady wyniesione ze szkoły klasycznej to: zasada formalnej równości wobec prawa, zasada humanitaryzmu (indywidualizacja odpowiedzialności i kary, wprowadzenie warunkowego zawieszenia kary czy zatarcia skazania)³³ oraz subiektywizmu (indywidualizacja winy i kary, a co za tym idzie wina uzależniona od poczytalności sprawcy czynu i jego swobody kierowania wolą)³⁴. Postulaty szkoły socjologicznej zostały zrealizowane w zasadzie środków zabezpieczających³⁵, tzn. możliwości izolowania niektórych, ściśle określonych przestępców po odbyciu kary w specjalnych zakładach. Kodeks przyjął formalną definicję przestępstwa (*nullo crimen sine lege* – art. 1) oraz dwuczłonowy podział przestępstw na zbrodnie: zagrożone karą więzienia do lat 5 lub karą śmierci (przez powieszenie) oraz występki: zagrożone karą więzienia do lat 5, aresztu powyżej 3 miesięcy lub grzywną powyżej 3000 zł. Wykroczenia zostały uregulowane w osobnym Prawie o wykroczeniach³⁶. Warto dodać, iż w czasach sanacyjnych i autorytarnych dążeń władzy kodeks powoli stawał się narzędziem do walki z przeciwnikami politycznymi, co rzuca nieco cienia na legendę tego dzieła³⁷.

„Kodeks Makarewicza” obowiązywał formalnie do 1 stycznia 1970 r., kiedy to został zastąpiony przez nowy, wydany 19 kwietnia 1969 r., Kodeks karny³⁸. Echo dzieła J. Makarewicza i innych wielkich prawników swojej epoki odbija się jednak po dzień dzisiejszy w orzecznictwie³⁹ i nauce prawa karnego.

³⁰ J. Makarewicz, *Przedmowa*, [w:] *Kodeks karny z komentarzem*, Lublin 2012.

³¹ A. Lityński, *op. cit.*, s. 213.

³² K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, s. 275–276. Zob. też m.in. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 595 i n.

³³ Rozdział IX (art. 61–69).

³⁴ Art. 16–22.

³⁵ Rozdział XII (art. 79–85).

³⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571).

³⁷ Wspomniane uzupełnienia Kodeksu: rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa (Dz.U. z 1934 r., nr 94, poz. 851); dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 listopada 1938 r. o ochronie niektórych interesów Państwa (Dz.U. nr 91, poz. 623).

³⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94).

³⁹ Na przykład wyrok Izby Karnej SN z dnia 13 października 2016 r., II KK 164/16.

KODEKS POSTĘPOWANIA KARNEGO

Podobnie jak w przypadku kodeksów prawa karnego materialnego, na terenie młodego państwa polskiego w 1918 r. obowiązywały kodyfikacje prawa karnego procesowego byłych zaborców. W dzielnicy⁴⁰ niemieckiej była to *Strafprozeßordnung* z 1877 r.⁴¹, austriackiej – ustawa o postępowaniu karnym z 1873 r., natomiast w rosyjskiej – ustawa postępowania karnego z 1864 r.⁴² Prace nad unifikacją przepisów procesu karnego rozpoczęły się wraz z utworzeniem sekcji postępowania karnego w Komisji Kodyfikacyjnej w 1920 r.⁴³ Opracowaniem nowego kodeksu zajmowali się głównie E. Krzymuski (wiceprezes Wydziału Karnego), A. Mogilnicki i E.S. Rappaport. Prace nad nowym kodeksem postępowania karnego ukończono na początku 1928 r., a 19 marca został on wydany rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁴ i wszedł w życie 1 lipca 1929 r.

Powszechna jest opinia o wysokim poziomie techniki legislacyjnej nowego kodeksu postępowania karnego⁴⁵. Z procesu skargowego zaczerpnięto wszczynanie sprawy na żądanie uprawnionego oskarżyciela, trójpodmiotowość procesu⁴⁶ i równouprawnienie stron procesowych. Ściganie przestępców z urzędu i wymienione w Księdze VI przepisy dotyczące postępowania przygotowawczego miały swoje źródło w procesie inkwizycyjnym. Kodeks postępowania karnego z 1928 r. łączył więc formy procesu skargowego i inkwizycyjnego, czyli wprowadził formę mieszaną. Postępowanie karne rozpoczynało się fazą przygotowawczą – dzieliło się na dochodzenie prowadzone przez prokuratora lub policję (art. 241 i n.) oraz na śledztwo (w trudniejszych przypadkach – art. 259) prowadzone przez sędziego śledczego pod nadzorem prokuratora. W fazie postępowania przygotowawczego sąd mógł stosować środki zapobiegawcze. Postępowanie opierało się na zasadzie domniemania niewinności oskarżonego. Po wniesieniu aktu oskarżenia, sporządzonego przez prokuratora, do właściwego sądu I instancji, następowała faza druga – rozprawa główna. Celem procesu było dojście do prawdy materialnej (rzeczywistej), a więc

⁴⁰ To synonim zaboru, używany w epoce. Zob. np. *Przepisy o opodatkowaniu spadków i darowizn na obszarze b. dzielnicy rosyjskiej*, Warszawa 1933.

⁴¹ RGBl. 1877, s. 253.

⁴² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 599.

⁴³ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, s. 317.

⁴⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1928 r., nr 33, poz. 313). Zob. też: L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego (Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 313) i do przepisów wprowadzających tenże kodeks (Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 314)*, Kraków 1929.

⁴⁵ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, s. 317. Zob. też: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 599.

⁴⁶ Zob. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1928 r., nr 33, poz. 313), Księga II.

wiedzy zgodnej ze stanem faktycznym. Kodeks przewidywał wieloinstancyjność postępowania, apelację i kasację. Sądy wyższej instancji mogły orzekać w myśl zasady *reformationis in peius*⁴⁷. Zgodnie z art. 7 sądy karne nie były związane orzeczeniami innych sądów, a szczególnie sądów karnych wojskowych⁴⁸. Struktura sądów karnych wyglądała następująco: sędziowie pokoju, sądy grodzkie, sądy okręgowe, sądy okręgowe z udziałem przysięgłych, sądy apelacyjne i Sąd Najwyższy⁴⁹. W przypadku trudności z ustaleniem właściwości sądu, rozstrzygał Sąd Najwyższy.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. doczekał się w późniejszych latach kilku nowelizacji, przede wszystkim w 1932 r. w celu dostosowania prawa karnego formalnego do nowego kodeksu prawa karnego materialnego, czyli „kodeksu Makarewicza”. Kolejne nowelizacje ograniczały zasadę orzekania na korzyść oskarżonego w sądach wyższej instancji i pogarszały jego sytuację prawną⁵⁰. Do tego doszło postępowanie szczególne, czyli postępowanie doraźne⁵¹ (prowadzone w trybie przyspieszonym, jednoinstancyjne), cechujące się o wiele mniejszym zakresem gwarancji procesowych⁵². Było ono środkiem stosowanym do zwalczania przeciwników politycznych w sanacyjnej Polsce. Kodeks postępowania karnego z 1928 r. został uchylony 12 maja 1983 r.

PRAWO KARNE WOJSKOWE

W Wielkiej Wojnie Polacy walczyli na wszystkich frontach: na południu – w Legionach Piłsudskiego, na wschodzie – w Korpusach Polskich Dowbora-Muśnickiego, na zielonych polach Francji w błękitnych mundurach generała Hallera czy w końcu bezpośrednio w armiach państw zaborczych i pozostałych uczestników I wojny światowej. Prawo karne wojskowe nie uniknęło problemów, które dotknęły pozostałe gałęzie prawa. Tak jak one trwało w chaosie różnych procedur i przepisów. Na ziemiach polskich obowiązywały: niemiecki kodeks karny wojskowy z 1872 r., prawo austriackie, prawo francuskie i rosyjski kodeks karny z 1903 r.⁵³ Do działania, mającego ten stan rzeczy odmienić, przystąpiono bardzo szybko. W dniu 22 stycznia 1919 r. rozkazem Naczelnego Wodza ustanowiono Wojskową

⁴⁷ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, s. 318.

⁴⁸ L. Peiper, *op. cit.*

⁴⁹ Art. 7 k.p.k. z 1928 r. brzmi: „Orzeczenie wydane przez sąd niższego rzędu obrazą o przepisów o właściwości rzeczowej jest nieważne”. Jak pisze w komentarzu do tego kodeksu L. Peiper (*op. cit.*): „Im większe przestępstwo, tem wyższego rzędu sąd ma je sądzić”.

⁵⁰ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, s. 318.

⁵¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U. RP nr 33, poz. 315).

⁵² W. Kozielewicz, *Tryb doraźny. Uwagi de lege ferenda*, „Krytyka Prawa” 2010, nr 1.

⁵³ A. Lityński, *op. cit.*, s. 214.

Komisję Ustawodawczą⁵⁴, która otrzymała kompetencje w zakresie rozpatrywania i opiniowania projektów ustaw prawa karnego wojskowego i spraw finansowych armii. Została zastąpiona 6 marca 1919 r. przez specjalnie do tego powołaną Radę Wojskową. Badacz wojskowego prawa karnego materialnego, L. Kania, zwrócił uwagę na wcześniejszą genezę kodyfikacji prawa wojskowego – już podczas Komisji Wojskowej kierowanej przez Piłsudskiego w 1917 r. przygotowano tłumaczenia niemieckiego kodeksu karnego wojskowego z 1872 r. oraz, wspierając się również kodeksem karnym „Tagancewa” z 1903 r., opracowano część ogólną nowego wojskowego kodeksu karnego⁵⁵. Należy postawić pytanie: Dlaczego w wolnej Polsce kodyfikacją prawa wojskowego nie zajęła się specjalnie utworzona Komisja Kodyfikacyjna w celu przeprowadzenia reformy prawa? A. Lityński uznaje, iż co prawda Komisja mogła się zająć kodyfikacją, ale z powodu wymaganego ogromu pracy w pozostałych dziedzinach prawa jej stan osobowy nie mógł sprostać kolejnemu rozszerzeniu obowiązków⁵⁶. Podobną odpowiedź na to pytanie dał W. Makowski, który wskazał, że praca Komisji Kodyfikacyjnej, będącej dopiero w powijakach, „skazana byłaby z istoty rzeczy na prowizoryczność”⁵⁷.

Trwająca wojna polsko-bolszewicka wymagała błyskawicznego działania w zakresie unifikacji prawa karnego wojskowego. Ustawą z dnia 29 lipca 1919 r.⁵⁸, zgodnie z brzmieniem art. 1, tymczasowo wprowadzono w życie niemiecki kodeks karny wojskowy z 1872 r. i austriacką wojskową ustawę postępowania karnego z 1912 r. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 10 maja 1920 r. wprowadzono Wojskowy kodeks karny⁵⁹, którego art. 1 brzmiał: „[...] w polskim sądownictwie wojskowym stosuje się do przestępstw wojskowych Kodeks Karny Wojskowy z dnia 20 czerwca 1872 r. tymczasowo obowiązujący na obszarze b. dzielnicy pruskiej [...]”. Nowy kodeks był więc recepcją z prawa niemieckiego. Dlaczego zastosowano wojskowe prawo karne niemieckie? Według W. Makowskiego ustawa austriacka z 1855 r. była zbyt przestarzała, ustawa francuska była nieznaną polskim sędziom, a rosyjska była po prostu gorsza od ustawy niemieckiej⁶⁰. Niemiecki kodeks karny wojskowy był kazuistyczny, przystosowany do pruskiego drylu i tradycji militarystycznych. Pozostawał w ścisłym związku z niemieckim *Strafgesetzbuch* z 1871 r., odnosząc

⁵⁴ Dziennik Rozkazów Wojskowych z 1919 r., R. 2, nr 27.

⁵⁵ L. Kania, *Ocena prac ustawodawczych w Wojsku Polskim u progu niepodległości II Rzeczypospolitej (1918–1921)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 1.

⁵⁶ A. Lityński, *op. cit.*, s. 214.

⁵⁷ W. Makowski, *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921.

⁵⁸ Ustawa z dnia 29 lipca 1919 r. o tymczasowym sądownictwie wojskowym (Dz.U. z 1919 r., nr 65, poz. 389).

⁵⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 maja 1920 r. w przedmiocie wprowadzenia w życie Wojskowego Kodeksu Karnego (Dz.U. z 1920 r., nr 59, poz. 369).

⁶⁰ W. Makowski, *op. cit.*

się do wielu instytucji przewidzianych w tym kodeksie⁶¹. Warto dodać, że w tym okresie unifikacja procesu karnego była dopiero w fazie wstępnej, dlatego art. 2 rozporządzenia wprowadzającego kodeks karny wojskowy w życie przewidywał stosowanie przepisów ustaw państw zaborczych w sprawie przestępstw pospolitych. Nieznacznie zmieniony i dostosowany do polskich warunków niemiecki kodeks karny wojskowy z 1872 r. obowiązywał do 1 sierpnia 1928 r.

Prace nad kolejnym kodeksem trwały krótko, gdyż od przełomu roku 1926 i 1927 do wprowadzenia rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r.⁶² Jak wskazał A. Lityński, kodeks ten był przewidziany jako ustawa przejściowa, która miała być zastąpiona w przyszłości nowszą i przede wszystkim doskonalszą ustawą karną. Był on oparty na rosyjskim kodeksie „Ta-gancewa”. Art. 7 wprost stanowił, iż postanowienia kodeksu z 1903 r. mają ogólne zastosowanie do zbrodni i występów przewidzianych w kodeksie karnym wojskowym⁶³. Kodeks ten obowiązywał od 1 sierpnia 1928 r. do końca 1932 r.

Ostatnim kodeksem karnym wojskowym materialnym był kodeks z 1932 r. Prace nad nim były prowadzone w Sekcji Ustaw Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa Spraw Wojskowych pod kierownictwem wykształconego prawnika i generała J. Dańca. Został wprowadzony rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej w dniu 21 października 1932 r.⁶⁴, a wszedł w życie z dniem 1 stycznia roku następnego. W tym kodeksie nie było już bezpośredniego oparcia na kodeksach zaborczych, podstawą stał się bowiem polski „kodeks karny materialny Makarewicz” (art. 6 § 1). Kodeks był później nowelizowany⁶⁵, obowiązywał do końca września 1944 r., kiedy został zastąpiony nowym, o wiele mniej liberalnym⁶⁶ kodeksem, wprowadzonym dekretem PKWN w dniu 23 września 1944 r.

Oprócz wojskowego prawa karnego materialnego warto zwrócić uwagę na kodyfikację wojskowego prawa formalnego. Jak wspomniano wcześniej, na terenie II Rzeczypospolitej początkowo panował chaos prawny – istniało wiele procedur karnych wojskowych (austriacka z 1912 r., francuska z 1857 r., niemiecka z 1879 r., rosyjska z 1866 r.). Tymczasowo problem zażegnano ustawą z dnia 19 stycznia 1919 r. o tymczasowej organizacji sądowej Wojska Polskiego⁶⁷, według której

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie Kodeksu karnego wojskowego (Dz.U. z 1928 r., nr 36, poz. 328).

⁶³ Z.M. Majewski, *Projektowanie zmiany w ustawach karnych wojskowych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1933.

⁶⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. – Kodeks karny wojskowy (Dz.U. z 1932 r., nr 91, poz. 765).

⁶⁵ Dz.U. z 1939 r., nr 16, poz. 95.

⁶⁶ Choćby ponad 50 artykułów zagrożonych karą zasadniczą i znacznie bardziej rozbudowaną listą zbrodni przeciwko państwu.

⁶⁷ Dziennik Rozkazów Wojskowych z 1919 r., nr II, poz. 393.

w jednej części kraju (Małopolska i Lubelszczyzna) miała obowiązywać austro-węgierska wojskowa ustawa postępowania karnego z dnia 5 lipca 1912 r., natomiast na terenie drugiej części (Mazowsze, łódzkie, kieleckie) niemiecka ustawa wojskowe prawo karne z dnia 1 grudnia 1889 r.⁶⁸ To uregulowanie było wyłącznie przejściowe, ponieważ kilka miesięcy później wprowadzono na terenie całego kraju ustawą o tymczasowym sądownictwie wojskowym austro-węgierską wojskową ustawę o postępowaniu karnym z 1912 r. Warto dodać, iż wojskowe prawo karne procesowe obowiązywało w Polsce również w czasie pokoju, w przeciwieństwie do Niemiec czy Austrii, gdzie w 1920 r. sądownictwo wojskowe zostało zniesione.

Nowy polski wojskowy kodeks postępowania karnego powstawał, w porównaniu do „kodeksu Makarewicza” czy kodeksu postępowania karnego z 1928 r., powoli. T. Szczygieł zauważa, iż w Departamencie Sprawiedliwości Ministerstwa Spraw Wojskowych brak było wojskowego odpowiednika w rodzaju Komisji Kodyfikacyjnej, który zająłby się tworzeniem nowego kodeksu⁶⁹. Prace ruszyły w 1928 r. i zakończyły się 5 czerwca 1934 r.⁷⁰ Następnie projekt udostępniono i po przeprowadzeniu szerokich konsultacji w wojskowym środowisku prawniczym przedłożono go Radzie Ministrów. Kodeks został wprowadzony dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1936 r.⁷¹ Wszedł w życie 1 stycznia 1937 r. i *de facto* przestał obowiązywać po przegranej kampanii wrześniowej. Formalnie został zastąpiony 23 czerwca 1945 r. dekretem wprowadzającym nowy kodeks wojskowego postępowania karnego⁷².

PODSUMOWANIE

Polskie kodeksy karne okresu dwudziestolecia – tworzone w gabinetach Komisji Kodyfikacyjnej oraz w Departamencie Sprawiedliwości przez prawników w mundurach – były odpowiedzią na istniejące w II Rzeczypospolitej różnice prawne występujące między byłymi dzielnicami zaborczymi. Osiągnęły one swój cel – do wybuchu wojny w 1939 r. zatarły się różnice wynikające z zaszłości historycznej w prawie karnym formalnym i materialnym. Ze skrótkowo opisanych kodeksów karnych II Rzeczypospolitej zdecydowanie wyróżnia się tzw. kodeks karny Makarewicza, który stanowił majstersztyk myśli prawniczej autorów: J. Ma-

⁶⁸ T. Szczygieł, *Wojskowe postępowanie karne w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Katowice 2017, s. 37.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 47–48.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 52.

⁷¹ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1936 r. – Kodeks wojskowego postępowania karnego (Dz.U. z 1936 r., nr 76, poz. 537).

⁷² Dekret z dnia 23 czerwca 1945 r. – Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego (Dz.U. z 1936 r., nr 76, poz. 537).

karewicza, W. Makowskiego i innych. Wybuch II wojny światowej przerwał proces kodyfikacji, a po wyzwoleniu nowe władze komunistyczne nie zamierzały oddać niezależnemu organowi, jakim była Komisja Kodyfikacyjna, kompetencji do opracowywania aktów prawnych. Prawo karne jednak pozostawiono bez większych zmian (choć np. nowy wojskowy kodeks karny z 1944 r. zastąpił kodeks karny wojskowy z 1932 r.); zmiany zaczęły się dopiero w latach 60. XX w. Współczesne prawo karne „czerpie garściami” (komentarze, orzecznictwo) z dokonań wielkich prawników dwudziestolecia, którzy – razem ze specjalistami z każdej dziedziny życia – dołożyli cegiełkę do odbudowy nowego, wolnego państwa polskiego.

BIBLIOGRAFIA

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.
- Decret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1936 r. – Kodeks wojskowego postępowania karnego (Dz.U. z 1936 r., nr 76, poz. 537).
- Decret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 listopada 1938 r. o ochronie niektórych interesów Państwa (Dz.U. nr 91, poz. 623).
- Decret z dnia 23 czerwca 1945 r. – Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego (Dz.U. z 1936 r., nr 76, poz. 537).
- Grodziski S., *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1981, nr 1.
- Grodziski S., *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992, nr 1–4.
- Kania L., *Ocena prac ustawodawczych w Wojsku Polskim u progu niepodległości II Rzeczypospolitej (1918–1921)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 1.
- Kozielewicz W., *Tryb doraźny. Uwagi de lege ferenda*, „Krytyka Prawa” 2010, nr 1.
- Lityński A., *Dwa kodeksy karne 1932. W osiemdziesiątą rocznicę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2012.
- Majewski Z.M., *Projektowanie zmiany w ustawach karnych wojskowych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1933.
- Makarewicz J., *Przedmowa*, [w:] *Kodeks karny z komentarzem*, Lublin 2012.
- Makowski W., *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921.
- Nowela karna z dnia 9 grudnia r. 1918, jej braki i skutki, KPCiK 1918, t. 1.
- Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego (Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 313) i do przepisów wprowadzających tenże kodeks (Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 314)*, Kraków 1929.
- Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.
- Przepisy o opodatkowaniu spadków i darowizn na obszarze b. dzielnicy rosyjskiej*, Warszawa 1933.
- Redzik A., *Profesor Juliusz Makarewicz – życie i dzieło*, [w:] *Prawo karne w poglądach profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1928 r., nr 33, poz. 313).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U. RP nr 33, poz. 315).

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie Kodeksu karnego wojskowego (Dz.U. z 1928 r., nr 36, poz. 328).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 572).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. – Kodeks karny wojskowy (Dz.U. z 1932 r., nr 91, poz. 765).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa (Dz.U. z 1934 r., nr 94, poz. 851).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 maja 1920 r. w przedmiocie wprowadzenia w życie Wojskowego Kodeksu Karnego (Dz.U. z 1920 r., nr 59, poz. 369).
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2015.
- Sójka-Zielińska K., *Organizacja prac nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce międzywojennej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, t. 27(2).
- Szczygieł T., *Wojskowe postępowanie karne w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Katowice 2017.
- Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej (Dz.Pr.P.P. z 1919 r., nr 44, poz. 315).
- Ustawa z dnia 29 lipca 1919 r. o tymczasowym sądownictwie wojskowym (Dz.U. z 1919 r., nr 65, poz. 389).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94).
- Wolter W., *O założeniach filozoficznych poglądów Juliusza Makarewicza*, „Państwo i Prawo” 1966, z. 2.
- Wyrok SN z dnia 13 października 2016 r., II KK 164/16.

SUMMARY

The lawyers of the Second Polish Republic succeeded in the codification and the unification of criminal law. The most prominent codifiers of this period were J. Makarewicz, A. Mogilnicki, and E. Krzymuski. The Penal Code of 1932, created by those prominent lawyers, is considered to be very polished and detailed to this day. Even the Military Penal Codes of 1919, 1928 and 1932 laid the foundations for the subsequent regulation of this branch of law.

Keywords: the Second Polish Republic; Military Penal Code; Penal Code; unification of criminal law